

RECENZIO

SZENTE ZOLTÁN*

APOLOGETIKUS ALKOTMÁNYTÖRTÉNET ÚJRATÖLTVE?

MEGJEGYZÉSEK A MAGYAR TÖRTÉNETI ALKOTMÁNY:
KORSZAKOK ÉS KIHÍVÁSOK CÍMŰ KÖTETHEZ

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.4.06>

„Az által pedig, hogy (...) a magyar álláspont mellett ügyetlenül érvel, s hogy intézményeinket sok helyütt hamis világításban mutatja be a külföldnek: sokat ártott nemzetünk ügyének abban a küzdelemben, a melyet államiságának elismertetéséért vívni kénytelen” – róttá meg a közjogász Ferdinandy Gejza a dualizmus korának vége felé, 1912-ben Marczali Henriket, aki történész létére elvállalta, hogy monográfiát ír¹ a magyar alkotmányjogról egy német nyelvű könyvsorozatba.² Egyed István, a Horthy-korszak ismert közjogásza a magyar történeti alkotmányról írott könyvében úgy fogalmaz, hogy annak „[c]élja kimutatni, hogy ez az alkotmány (...) a magyar nemzeti lélek hatalmas alkotása, a nemzeti kultúra értékes bizonyítéka”, mert „az alkotmány iránt való tisztelet és megbecsülés újjáébredése nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy a nemzet a válságok zűrzavarában önmagára eszméljen, felismerje történelmi rendeltetését és az összefogás feltétlen szükségét”.³ A szocializmus idejének egyik vezető jogtudósa, Szabó Imre 1966-os szavai szerint pedig a szocialista államokban várható „új alkotmányok rendeltetése már nem az, hogy kifejezésre juttassák a szocialista rendszer forradalmi győzelmét a kapitalizmus felett, illetve megnyissák a szocialista építés útját; az esedékessé váló új alkotmányok a fejlődés szocialista, a kommunizmusba vezető magasabb (...) szakaszát fejezik majd ki”.⁴

Mivel az alkotmányjog jelentős részben a hatalomgyakorlás joga, talán nem meglepő, hogy tudományával, illetve történetírásával szemben gyakran fogalmaztak meg politikai elvárásokat, s hogy az, ennek megfelelően, sokszor legitimációs funkciót is ellátott. Ez a hagyomány Magyarországon már Werbőczyvel megkezdődött, aki

* DSc, kutatóprofesszor, HUN-REN TK JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; Fernand Braudel Fellow, European University Institute, Department of Law, Via Bolognese 156, 50139 Firenze. E-mail: szente.zoltan@tk.hun-ren.hu; zoltan.szente@eui.eu.

¹ Henrik MARCZALI: *Ungarisches Verfassungsrecht* (Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) 1911).

² FERDINANDY Gejza: „Marczali és a magyar közjog” *Budapesti Szemle* 1912. 98.

³ EGYED István: *A mi alkotmányunk* (Budapest: Magyar Szemle 1943) 5., 8.

⁴ SZABÓ Imre: „A szocialista alkotmány helye a jogrendszerben” in Kovács István (szerk.): *A szocialista alkotmányok fejlődése* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1966) 15.

megalkotta a Szent Korona-tan – később, a 19. és 20. században újra divatba jött – elméletét politikai céljainak alátámasztására, s Hármaskönyvének olyan tekintélye lett, hogy „[m]agyar ember csak azt írhatta volna, a mit Werbőczy tanít – vagy semmit”.⁵ Abban az országban, ahol az alkotmányjog-tudomány ennyire átítatott a politikai érdekekkel, nem csoda, hogy egyes tudományos munkák a parlamentig is elértek, mint ahogy az az ún. Eckhart-vita⁶ során történt, mert egy tudós nem volt tekintettel a szakmájával szemben (sőt, a szakmája által) támasztott ilyen elvárásokra.

Ezt a legitimitációs tradíciót látszik folytatni *A magyar történeti alkotmány: korszakok és kihívások* című kötet⁷ is, amely, címével ellentétben, inkább a magyar jogtörténet egyes korszakairól, az alkotmánygondolat magyarországi kialakulásáról, illetve a történeti alkotmány időszerűségéről szóló tanulmánygyűjtemény. A kötet eredetileg 2019-ben angol nyelven jelent meg, amit a Magyarországon kevésbé ismert londoni I. B. Tauris kiadó adott ki a Pázmány Péter Katolikus Egyetem anyagi támogatásával.⁸ A magyar nyelvű változat megjelenéséig a kézirat átment némi ráncfelvarráson, illetve kiegészítésen, de alapjában véve ugyanannak a szerzőgárdának ugyanarról a tanulmánygyűjteményéről van szó.

A kötet több szempontból is figyelemre méltó. Bár azt követően, hogy a 2011. évi Alaptörvény több utalást is tett a történeti alkotmányra, eddig még nem jelent meg a témával tudományos igényességgel foglalkozó mű. Külön érdekesség, hogy a könyv egyfajta brit-magyar kutatói együttműködés eredménye, amennyiben annak nemcsak hazai, hanem a magyar történelemmel foglalkozó egyesült királyságbeli szerzői is vannak. Figyelemre érdemes továbbá azért is, mert a könyv szerzői között – a magyar Szabó Istvánt leszámítva – egyetlen alkotmánytörténész sincs, vagy olyan kutató, aki korábban foglalkozott volna a magyar történeti alkotmánnyal.⁹ Am

⁵ MARCZALI Henrik: „Alkotmánytervezetek 1790-ben” *Budapesti Szemle* 1906. 395.

⁶ Mint ismert, az éles szakmai, publicisztikai, sőt politikai vitát az Eckhart Ferenc történész, a budapesti egyetem jogi kara jog- és alkotmánytörténeti tanszékének vezetője által írt egyik tanulmány robbantotta ki 1931-ben, amelyben a szerző a magyar jogtörténet olyan bevett pilléreit vetette bírálat alá, mint az ezeréves alkotmány, a Werbőczy-féle Szent Korona-tan egvedisége és töretlen tisztelete vagy a magyar nemzeti gényusz közjogias felfogása: ECKHART Ferenc: „Jog és alkotmánytörténet” in HÓMAN Bálint (szerk.): *A magyar történetírás új útjai* (Budapest: Magyar Szemle Társaság 1932). Ez olyan felháborodást keltett egyes politikusokban, hogy az 1931–32. évi állami költségvetésről szóló képviselőházi vitában többen is kikeltek ellene. Ahogy például Zsitvay Tibor igazságügyminiszter oly érzékletesen megfogalmazta a jogtörténet-írással szembeni igényt: „aki belebocsátkozik a magyar jogtörténet tanulmányaiba, aki jogintézményeinket ismeri, aki átment a magyar jogászképzésen és nem kívülről jön, mint ezekhez a kérdésekhez hozzászóló idegen, az csak lelkesedéssel, meggyőződéssel és igazsága tudatában beszélhet arról a világ előtt is büszkén emlegethető tényről, hogy a magyar jogfejlődésen végigvonul az a közjogi szellem, amelyet nem lehet letagadni”. *Képviselőházi napló*, 1931. április 29. 35. kötet, 1931. 205–206.

⁷ HÖRCHER Ferenc – Thomas LORMAN – PÓCZA Kálmán (szerk.): *A magyar történeti alkotmány. Korszakok és kihívások* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó 2023).

⁸ Ferenc HÖRCHER – Thomas LORMAN (szerk.): *A History of the Hungarian Constitution: Law, Government and Political Culture in Central Europe* (London – New York: I. B. Tauris 2019) <https://doi.org/10.5040/9781788315814>. Az angol nyelvű kötetéről már megjelent részletes recenzió: SCHWEITZER Gábor: „Lehet-e jövője a múltnak?” *Budapesti Könyvszemle* 2021/1. 36–42.

⁹ A kötet egyik szerzője, Martyn Rady ugyan fontos könyvet írt a középkori magyar jogról, de munkája még az alkotmánygondolat magyarországi (sőt európai) megjelenése előtti korokról szól, ahogy

mindez aligha vethető a kötet szerzőinek szemére; még ha nincsenek is tudományos igényvel megírt hazai alkotmánytörténeti monográfiák, a Közép-Európa történetével foglalkozó brit és magyar történészek, filozófusok és politológusok újfajta megközelítéseket, szemléletmódokat hozhatnak az utóbbi években amúgy is kissé megfáradt hazai alkotmányjogi diskurzusba.

Ilyen körülmények között az olyan apróbb, a kötetben szereplő pontatlanságokkal szemben is elnézőbb az ember, mint hogy a Habsburg Birodalom más tartományával ellentétben Magyarországnak volt saját koronája (Magyarország nem volt a Habsburg Birodalom tartománya, amely utóbbiak közül viszont Csehországnak volt koronája), a dualizmus kori Magyarország politikai rendszerét a francia modellről mintázták (sem a második császárság, sem a párizsi kommun, sem az 1870–75 közötti zűrzavaros köztársaság, sem pedig a Harmadik Köztársaság közigazgatási rendszere nem hasonlított a dualizmus kori magyar alkotmányos berendezkedéshez), vagy hogy IV. Károly 1918. novemberi ún. eckartsuai nyilatkozata a lemondását tartalmazta (valójában csak az államügyek intézésében való részvételről mondott le). Nehezebben megbocsáthatók azonban azok az új állítások vagy akár elméleti felvetések, amelyek nyilvánvalóan alaptalanok, vagy legalábbis igazolás nélkül igyekeznek cáfolni köztudottnak ismert tényeket vagy jelenségeket. Szijártó M. István szerint például, amíg korábban inkább csak Magyarország szokásairól, jogairól és kiváltságairól beszéltek, addig már az 1751. és 1764–1765. évi diétán „egyre gyakoribb lett az »alkotmány« kifejezés”, s a magyar rendek a politika fő kérdéseit már ekkor „alkotmányosként” értelmezték, jóllehet nemhogy a modern alkotmány gondolata nem alakult ki még ekkor (máshol Európában sem), hanem magát a kifejezést sem ismerték ebben az értelemben (ahogy azt amúgy ugyanebben a kötetben Philip Barker is kimutatja). Fekete Balázs szerint újra kell értékelni az 1946. évi I. tc.-t, mert az a szakmai köztudattal szemben „szerves fejlődés eredménye” volt, s „a köztársasági államforma és a köztársasági elnöki tisztség nem álltak ellentétben a magyar alkotmányos hagyománnyal”. Ám roppant nehéz elképzelni, hogy vajon mi állhatott volna nagyobb ellentétben a magyar alkotmányos hagyománnyal, ha nem a köztársasági államforma, hiszen Magyarország megalakulásától, 1000-tól kezdve – két rövid, forradalmi időszakot eltekintve – mindig királyság volt, s ennek megfelelően a magyar történeti alkotmány egyáltalán nem ismerte a köztársasági elnök intézményét, s fennállása alatt soha nem létezett ez a tisztség.

Mint alighanem a legtöbb hasonló tanulmánykötet, ez a könyv is egyenetlen színvonalú, kevésbé sikerült és értékes fejezetek egyaránt megtalálhatók benne. Egyik legjobb tanulmánya Martyn Rady írása a középkori magyar jogról és „ősalkotmányról”, ami inkább a későbbi alkotmánygondolat egyes jogtörténeti előzményeiről szól, hiszen, ahogy a szerző helyesen jegyzi meg mindjárt írása legelején, „[c]sak a 18. század végén került előtérbe az a gondolat Magyarországon, hogy az uralkodó és a politikai nemzet viszonyát meghatározó számos különféle rendelkezést »alkot-

az az e kötetbe irt munkájából is kiderül. Martyn C. RADY: *Customary Law in Hungary: Courts, Texts, and the Tripartitum* (Oxford: Oxford University Press 2015) <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198743910.001.0001>.

mányként« lehetne felfogni”. Rady tárgyilagossága néhány vonatkozásban akár mítoszrombolásnak is hathat sok mai, a történeti alkotmány legendáin felnőtt konzervatív gondolkodó és politikus számára. Ha például a modern alkotmánygondolat csak a 18. század végén született meg (hasznos hivatkozási alapként a nemesség „ősi” jogainak helyreállításához II. József abszolutista uralkodása után, elsősorban a francia forradalom hatására), akkor hogyan lehet a magyar történeti alkotmány „ezeréves”? Vagy hogyan lehetett az Aranybulla megszületésétől kezdve a történeti alkotmány egyik legfontosabb kútforrása, ha, ahogy Rady állítja, annak „legtöbb rendelkezése” már „érvényét veszítette”, mire 1687-ben az ellenállási jog is kikerült belőle? Mit gondoljunk a „pusztaszeri országgyűlésről”, ha igaz, amit Rady állít (igaz), vagyis hogy a magyar országgyűlés még a kora újkorban is „inkább volt esemény, mint intézmény”. A szerzőnek, aki láthatóan nem hallgatott magyar állam- és jogtörténetet valamelyik hazai jogi karon, abban is igaz van, hogy „ősi alkotmány” helyett helyesebb lenne egyfajta „ősi alkudozásról” vagy „ősi hatalmi rivalizálásról” beszélni, ahogy a kontinentális (nyugati) alkotmánytörténetírás határozott különbséget tesz az alkotmány modern, illetve történeti fogalmai között, az utóbbi alatt semmi mást nem értve, mint valamely politikai közösség belső hatalmi-uralmi rendjét.¹⁰

A Rady-fejezethez pontosan illeszkedhetne Szijártó M. István tanulmánya, amelynek címe azt ígéri, hogy bemutatja az alkotmány eszméjének 18. század végi születését. Ehhez képest ez az írás a szerző – ahogy szövegében maga is utal rá – korábbi, a 18. századi diétákról, illetve a korabeli nemességről szóló munkáiból való egyfajta kompiláció, amely ugyan számos olyan mozzanatra – korabeli vitákra és gondolatokra – utal, amelyek valamiféleképpen jellemezhetik az akkori politikai gondolkodásmódot, de aligha adnak magyarázatot arra, hogy Magyarországon miért ekkor, és pontosan hogyan kezdett kialakulni – amúgy kezdetleges és kevésbé progresszív formában – a modern alkotmányfogalom.

Martyn Rady tanulmánya mellett Philip Barker írása a legérdekesebb, mivel olyan témáról szól, amelyről korábban nem született ehhez hasonlóan részletes munka. Ez a fejezet már valóban a magyarországi alkotmánygondolat kifejlődését követi nyomon imponáló igényességgel és pontossággal az „alkotmány” kifejezés etimológiájának vizsgálatán keresztül. Vélhetően azonban Barker írása sem válik majd a hazai közjogtörténeti kánon részévé, hiszen érvelése sehogy sem illeszkedik az ezeréves – vagy Szent István-i – alkotmány narratívájába. A szerző ugyan csupán a történéssz

¹⁰ Lásd erről például Heinz MOHNHAUPT: „Verfassung I. Konstitution, Status, Leges fundamentales von der Antike bis zur Aufklärung” in Heinz MOHNHAUPT – Dieter GRIMM: *Verfassung. Zur Geschichte des Begriffs von der Antike bis zur Aufklärung* (Berlin: Duncker & Humblot 2002) 1–99., <https://doi.org/10.3790/978-3-428-50952-2>; Peter BRANDT – Martin KIRSCH – Arthur SCHLEGELMILCH – Werner DAUM: „Einleitung” in Peter BRANDT – Martin KIRSCH – Arthur SCHLEGELMILCH (szerk.): *Handbuch der europäischen Verfassungsgeschichte im 19. Jahrhundert: Institutionen und Rechtspraxis im gesellschaftlichen Wandel. Bd. I: Um 1800* (Bonn: J.H.W. Dietz 2006) 7.; Dieter GOSEWINKEL: „The Constitutional State” in Heikki PIHLAJAMAKI – Markus D. DUBBER – Mark GODFREY (szerk.): *The Oxford Handbook of European Legal History* (Oxford: Oxford University Press 2018) 948–949., <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198785521.013.42>; Alexander THIELE: *Der konstituierte Staat. Eine Verfassungsgeschichte der Neuzeit* (Frankfurt–New York: Campus 2021) 33.

Marczali Henriknek rója fel, hogy az *1790/1-diki országgyűlés* című könyvében összemossa az „alkotmány” szó két, egymástól független fogalmát, amikor nem tesz különbséget annak deskriptív és modern koncepciója között, de ezt az ezeréves alkotmány mítoszának régi és mai ápolói szemére is vethetné, akik ugyanúgy gyakran összekeverik az alkotmánytörténetet a történeti alkotmánnyal. Ráadásul itt az „ősi alkotmány” sem a magyar „közjogi géniuszt” bizonyítékaként kerül tárgyalásra, úgy, ahogy az a két háború közti magyar közjogi gondolkodás visszatérő motívuma volt,¹¹ hanem mint egy olyan idea, amit csak az 1780–90-es években találtak ki, s amely, bár a Habsburg-abszolutizmussal való szembenállás jegyében született, alapvetően a régi nemesi előjogok védelmében került megfogalmazásra.

Hörcher Ferenc esszéje az 1848-as alkotmányos változásokról inkább korabeli gondolkodók és jelenkori (pontosabban közelmúltbeli) történészek véleményeiből összeállított elegy, mint a 48-as alkotmányos elképzelések rendezett bemutatása. Sajnos több esetben a szerző elmulasztotta megjelölni, hogy pontosan kinek a nézeteit ismerteti, pedig ez hasznos lett volna néhány meglepő állítás alátámasztásául, illetve forrásának megjelölésére. Mint például azon felvetés esetében, mely szerint az 1848-as alkotmányozásra – pontosabban az akkori „szellemi-politikai elite” – az egyik legnagyobb hatást az 1815-ben létrejött Német Szövetség tagállamai által az ugyanabban az évben megszületett ún. *Bundesakte* előírásainak megfelelően elfogadott alkotmányok jelentették. Ám igen nehéz elképzelni, hogy ez az alkotmányozási hullám milyen hatást gyakorolhatott az 1848. áprilisi törvények megalkotóira, hiszen az 1819. évi württembergi alkotmány kivételével ezek mindegyike az uralkodó által oktrojált alkotmány volt, amelyek szerint az uralkodó a szuverenitás letéteményese, s ahol a törvényhozásoknak még törvénykezdeményezési joguk sem volt. A legtöbb korabeli német alkotmányt az 1819-es karlsbadi határozatok után és hatálya alatt hozták, amelyek például bevezették a cenzúrát, nem pedig eltörölték, mint ahogy azt az 1848. évi XVIII. tc tette. Megjegyzem, az 1810-es és 1820-as évek német alkotmányai az 1814. évi francia *charte octroyée*-t utánozták, vagyis ha Hörcher feltételezése igaz lenne, akkor inkább ezt az ún. szenátusi alkotmányt kellene mintának tekinteni. Hasonlóan furcsa felvetés a 19. századi brit (választójogi) reformtörvények hatásairól beszélni, hiszen azok közül legfeljebb az elsőnek – az 1832. évinek – volt erre lehetősége, minthogy a második reformtörvényt 1867-ben, a harmadikat pedig 1884-ben fogadták el.¹²

Bár a tanulmány címe jó érzékkel fogalmazza meg az 1848. áprilisi törvények kapcsán azt a kérdést, hogy azok vajon a történeti alkotmány megújítását vagy eltörlését jelentették (volna), sok minden van itt összegereblyézve, míg összefogla-

¹¹ „A nemzet alkotmányos géniusza fénix-madárként kelt ki mindig az abszolutisztikus rombolásoknak szomorú temetőjéből és a jogfolytonosság eszméjét fényes diadalra vezette”, ahogy Eötvösvényi Nagy Olivér olyan szemléletesen kifejezte ezt a széles körben elterjedt meggyőződést. EÖTTÖVÉNYI NAGY Olivér: *A magyar közjog tankönyve* (Kassa: Vitéz A. Könyvkiadóvállalata 1911) 117. Lásd még MOLNÁR Kálmán: *A szent korona-tan kifejlődése és jelentősége* (Pécs 1927) 1.; HORVÁTH Barna: „Joguralom és parancsuralom” *Jogállam* 1993/1. 71–78. [*Katolikus Szemle* 1936/10.]; FERDINANDY Gyula: *Közjogi problémák. Tanulmány* (Budapest: Székely Nyomda és Könyvkiadó Vállalat 1937) 10.

¹² A 19. századi francia és brit alkotmányfejlődésről részletesen lásd MEZEY Barna – SZENTE Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet* (Budapest: Osiris 2003).

lásként (?) a szerző Péter László magyar származású brit történész 1848-ról szóló nézeteit értékeli.

Ha Hörcher fejezete csak kevésbé alkalmas arra, hogy átfogó képet rajzoljon az 1848-as alkotmányozásról, akkor Cieger András egyébként érdekes és tartalmas munkája még kevésbé szól a dualizmus kori alkotmányfejlődés általános jellemzéséről. Igaz, ezt nem is állítja magáról – ez az igény a kötet általános célkitűzéséből származhat. Cieger tanulmánya nagyon specifikus, még alcíme („Szabadságjogok a magyar liberálisok programjában 1867 után”) sem fedti pontosan a tartalmat, s erre az írásra is az jellemző, hogy többféle témát (a személyes szabadságjogok egy részének részletes tárgyalását, a rendőrségi törvény(ek) keletkezéstörténetét, az „államberendezkedés” formáit) vegyít. A szerző maga is érezhette ezt, és munkájának végén teljes joggal teszi fel a kérdést: „[é]s hogy mi volt a szerepe az általunk bemutatott folyamatokban a történeti alkotmánynak”[?], de ennek részletes kifejtésére, minthogy ez az írás utolsó bekezdése, már nem került sor.

Mindazonáltal a dualizmus kora az egyetlen olyan periódus, amellyel a kötet két fejezete is foglalkozik; Thomas Lorman tanulmányának alcíme amúgy is általános áttekintést ígér e korszak alkotmányfejlődéséről („Magyarország történeti alkotmánya a dualizmus korában”). Aki azonban ebből az írásból akar képet nyerni akár arról, hogy ekkoriban mi volt az uralkodó felfogás a magyar alkotmányról, akár a történeti alkotmány fő intézményeiről vagy elveiről, azt minden bizonnyal csalódás fogja érni, hiszen ezekről elég kevés szó esik. Ez a fejezet sokkal inkább meghökkenítő állításával véteti észre magát: Lorman szerint például a koronaeszme viselőjét, vagyis a magyar királyt olyan jogokkal és kötelezettségekkel ruházta fel, amelyek „megfeleltethetők Charles de Secondat Montesquieu »fékek és ellensúlyok« fogalmaival”, amely állítás alapos gyanút kelt azzal kapcsolatban, hogy a szerző vagy Montesquieu híres, a hatalmi ágak elválasztásáról szóló elméletével vagy a Szent Korona-tannal nincs tisztában. Montesquieu először 1748-ban kiadott, *A törvények szelleméről* című munkája ugyanis egyrészt nem a „fékek és ellensúlyok” elméletét alapozta meg, hanem a hatalmi ágak elválasztását, azzal, hogy a helyes kormányzás elvei szerint a különböző közhatalmi funkciókat más-más intézményekre kell bízni, míg a magyar történeti alkotmány alapelvei nem ismerték ezt az elvet, hanem az a király és a nemzet közti egyensúlyon alapult, s amelyben e két tényező által alkotott országgyűlés a legfőbb hatalom (amelynek hatalmát semmilyen más hatalmi ág vagy intézmény nem korlátozhatja). Hasonlóan meglepő a szerző azon felfogása, amely az 1905. évi választásokon győztes pártokat vádolja a történeti alkotmánnyal való visszaéléssel, miközben ez volt az első (és egyetlen) olyan választás, amely igazolhatta volna a kiegyezés kori magyar alkotmányos rendszer oly sokszor állított parlamentáris jellegét – ha az uralkodó engedte volna, hogy a választásokon győztes pártok saját elképzeléseik alapján kormányozzanak.¹³ Mindenesetre a korabeli magyar közjogi irodalmat szemmel láthatóan nem ismerő brit történész-

¹³ Részletesen lásd ehhez SZENTE Zoltán: *Kormányzás a dualizmus korában – A XIX. századi európai parlamentarizmus és Magyarország kormányformája a kiegyezés után* (Budapest: Atlantisz 2011).

szel jól kiszúrtak a szerkesztők, akik nem gondoskodtak ennek a tanulmánynak az alapos ellenőrzéséről.

Szabó István tanulmánya az 1920. évi I. törvénycikkéről és a jogfolytonosság problémáiról megbízható iparosmunka, amely néhány, nyilván figyelmetlenségből származó tévedéstől (mint az eckartsai nyilatkozatra lemondásként való utalások, vagy hogy a Népköztársaság és a Tanácsköztársaság idején hozott jogszabályok hatályon kívül helyezése egyenlő volt az 1918 előtti alkotmányos berendezkedés helyreállításával) eltekintve korrekt leírása az alaki jogfolytonosság megszakadásának, illetve az ezt övező dilemmáknak. A tanulmány tárgyilagos gondolatmentét azonban megtöri az „összegzés” azon, a részletes tárgyalásból egyáltalán nem következő végkövetkeztetése, amely – nyilván illeszkedni akarván a szerkesztők eredendő apologetikus szándékaihoz – váratlan fordulattal az „anyagi jogfolytonosság” fogalmába kapaszkodva, s történeti előzményekre hivatkozva aktualizál, s bármiféle igazolás nélkül azt állítja, hogy „a 21. században sincs akadályja annak, hogy (...) alkotmányos rendünket tartalmilag a történeti alkotmányhoz kapcsoljuk”.

Ahogy már utaltam rá, Fekete Balázs írásának ambíciója, hogy meghaladja „a szakirodalomban elterjedt nézőpontot”, s „új megvilágításba” helyezze az 1946. évi I. tc. bevett alkotmánytörténeti és politikai értékelését. Tanulmányának lényege az az állítás, hogy ez a törvény – amit minden, a korszakkal foglalkozó politika- és jogtörténész a Horthy-rezsimmel való teljes szakításként szokott értékelni – valójában erősen kötődött a történeti alkotmányhoz. A szöveg olvastán a gyanútlan olvasó egy ideig azt hiheti, hogy a szerző a bolondját járattja vele: az alkotmány- és politikatörténeti kánonnal való szakítást alátámasztó legfőbb érv ugyanis az, hogy a törvény előkészítő iratai közt, továbbá indokolásában több utalás is található a történeti alkotmányra. Az érvelés tehát lényegében így szól: ha a történeti alkotmány folytonossága valóban megszakadt volna, akkor az előkészítő iratok és az indokolás nyilván nem utaltak volna a történeti alkotmány több rendelkezésére. Semmi kétség, a szerző szerint ez tényleg igazolja az 1946. évi ún. „kisalkotmány” átértékelésének szükségességét.

Csakhogy ha egy törvény előkészítő anyagainak, illetve indokolásának ilyen forrásértéket tulajdonítunk, akkor nem világos, hogy Fekete miért az 1949. évi kommunista alkotmány elfogadását tartja valódi cezúrának, hiszen annak *travaux préparatoire*-ja és indokolása szerint ez az alkotmány „következtesen demokratikus” volt, s kidolgozói „a legnagyobb gondossággal őrizték és ápták” „az ezeréves magyar történelem minden eleven és fejlődőképes tradícióját”.¹⁴ Ez éppoly képtelenség, mint a történeti alkotmányosság folytonosságát látni, az összes ezt cáfoló körülmény – mint például az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 21-i, a magyar néphez intézett szózata, „a magyar állami szuverénitás gyakorlásáról” szóló 1945. évi I. tc., az 1945. évi választáson a Nemzetgyűlésbe került pártok programjai – egyszerű figyelmen kívül hagyásával egy törvény hivatalos indokolásának – amúgy sze-

¹⁴ Lásd ehhez Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes előterjesztői beszédét az Országgyűlés 1949. augusztus 17-i ülésnapján, *Országgyűlési napló*, 1949. I. kötet, 172., 178.

lektív¹⁵ – olvasata alapján. A fejezetben említésre kerül még néhány dolog, amely a szerző szerint alátámasztja érvelését. Ezek azonban olyan önkényes absztrakciók, amelyeknek ebben a kontextusban semmilyen magyarázó erejük nincs, mint például a történeti alkotmány olyan értelmezésének, amely a királyság korlátozott jellegéből azt a következtetést vonja le, hogy a monarchia annak „kulcsfontosságú, de nem nélkülözhetetlen eleme”,¹⁶ vagy annak az analógiának, amely a király és a nemzet történeti alkotmány szerinti viszonyát a nemzetgyűlés és a köztársasági elnök közti hatalommegosztás 1946-os megoldásához hasonlítja.¹⁷ Különösen problematikus, hogy Fekete abszurd érvelését annak a Péter Lászlónak a történeti alkotmányra vonatkozó felfogásával kívánja alátámasztani, akinek jelentős (ám itthon kevésbé ismert és értékelt) a hozzájárulása a történeti alkotmány körüli mítoszok lebontásában, s aki szerint például egyetlen ország története sem kötődött annyira egy tárgyhöz, mint Magyarorszáé a Szent Koronához.¹⁸

¹⁵ Az indokolás ugyanis a köztársasági államforma magyar történeti fejlődéssel való összhangjának abszurd bizonygatásán (hiszen még maga az indoklás is elismeri, hogy: „a magyarság története során a multban sohasem nyilatkozhatott meg a köztársasági államforma megvalósítására irányuló közakarát”) túl arra is utalt, hogy Magyarország „évezredes történetének” „fordulópontjához” érkezett, és „új közjogi szervezettel” folytatja „történeti hivatását”. Lásd 1946. évi I. törvénycikk indoklása Magyarország államformájáról, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=9460001.TVI&searchUrl=/ezer-ev->.

Az 1946. évi I. tc. nemzetgyűlési vitájában egyébként nem fordult elő a „történeti” (vagy „történelmi”) alkotmány kifejezés, a történeti hivatkozások elsősorban a kossuthi és más európai alkotmányos hagyományok ápolására helyezték a hangsúlyt. A törvényt – mint „köztársasági alaptörvényt” – még a történeti alkotmány védelmében egyedül felszólaló Slachta Margit is az „ezeréves királyságtól” való „megválásként”, és ahhoz képest egy „másik alkotmányformába” való átmenetként értékelte, mint ami az „ősi gyökértől elszakítja az alkotmányt”. Lásd Slachta Margit felszólalását, *Nemzetgyűlési napló*, 1945. I. kötet, 299., 303.

¹⁶ A történeti alkotmány idejéből nem ismert egyetlen olyan magyar közjogi kézikönyv sem, amely megkérdőjelezte volna a magyar állam monarchikus államformáját, ami természetesnek mondható, hiszen a történelmi Magyarország legitím államformája mindig is a királyság volt. A háború előtti hazai közjogászok gyakran emelték ki „a magyar nép erőteljes monarchikus érzetét”, „mely talán erősebb, mint bármely más európai nemzeté” [TIMON Ákos: *A Szent Korona és a koronázás közjogi jelentősége* (Budapest 1907. 13.)], az alkotmány eredendően monarchikus jellegét, és inkább a magyar monarchia különleges jogi természetét hangsúlyozták. Lásd például FERDINANDY Gejza: *A királyi hatalom és méltóság Magyarországon. Közjogi tanulmány* (Budapest 1896) 74.; BALOGH Arthur: *Az államélet főjelenségei tekintettel a magyar szent korona elméletére* (Budapest: Politzer Zsigmond és fia kiadása 1904) 14.; BARABÁSI KUN József: „Szeljegyzetek a szent korona tanához” *Budapesti Szemle* 1917. 46. Hasonlóan egyöntetű politikusi nézet volt a második világháború előtt, hogy a történeti alkotmány szerint a magyar állam csak monarchikus államformájú lehet. Lásd ehhez például *A Magyar Királyság Apponyi Albert* (Budapest: Magyar Férfiak Szent Korona Szövetsége 1933) vagy az 1920. évi I. tc. nemzetgyűlési vitáját.

¹⁷ A történeti alkotmány szerint a király és a „nemzet” (1848 előtt ez alatt a nemességet, később minden állampolgárt érve alatta) alkotmányjogi értelemben egyenrangúak, a Szent Korona alkotóelemei. A koronázással a főhatalom ideiglenesen a királyra száll át. Ezzel szemben a köztársasági elnök nem volt a Nemzetgyűléssel egyenrangú, hiszen őt a Nemzetgyűlés választotta, és alkotmány- vagy törvénytörés esetén felelősségre is vonhatta – az 1946. évi I. tc. ezen rendelkezései összegegethetetlenek voltak (lettek volna) a király jogállásával.

¹⁸ László PÉTER: *Hungary's Long Nineteenth Century. Constitutional and Democratic Traditions in a European Perspective* (Leiden–Boston: Brill 2012) 18–19., 106., <https://doi.org/10.1163/9789004224216>.

Ha Fekete Balázs tanulmányának célja annak bizonyítása volt, hogy a történeti alkotmánynak nem voltak olyan intézményei (mint például a királyság államformája), amelyek megakadályoznák vagy értelmetlenné tennék mai felélesztését,¹⁹ akkor ez a vállalkozás eleve kudarcra volt ítélve, s ennek megfelelő lett az eredménye. Mindenesetre ez az írás vezet át a kötet két utolsó fejezetéhez, amelyek a történeti alkotmány mai (a 2011. évi Alaptörvény és egynemely módosítása általi) életre keltésének, illetve politikai (újra)hasznosításának igazolására irányulnak.

Pócza Kálmán tanulmánya azt a kérdést járja körül, hogy ma felélelhető-e a történeti alkotmány hagyománya. Munkájának célja, hogy cáfolja a történeti alkotmány felélesztésére vonatkozó bírálatokat, s ilyen módon nyújtson igazolást az Alaptörvény, illetve az azt övező alkotmánypolitika számára. Igaz, a szerző maga sem vállalkozik egy koherens alkotmányelmélet kidolgozására, ám nyilván úgy vélte, hogy első lépésként a történeti alkotmány reaktiválásával szembeni érvek helytelenségének bebizonyítása is elegendő.

Pócza négy olyan érvet igyekszik cáfolni, amelyeket szerinte a leggyakrabban hoznak fel a történeti alkotmány felélesztésének kísérletével szemben. Érdemes lett volna azonban pontosabban dokumentálni az ellenérvek tartalmát, és azt is, hogy azokat kik és hol hangoztatták. Lehet azonban, hogy a szerző ezt nem is tartotta olyan fontosnak – érvelése ugyanis valójában nem a kézenfekvő elvi és gyakorlati problémákra akar választ adni, hanem a szerinte ezek mögötti feltevésekkel vitatkozik. Ez lehet az oka annak, hogy érvelése alapvetően árnyékbokszolásba, illetve az alkotmányokról szóló – némileg zavaros – eszmeuttatásba torkollik. Így például Pócza szerint téves az a felfogás, amely az írott alkotmányokat eleve jobbnak vagy magasabb rendűnek minősíti az íratlanoknál: ez valóban észszerű és érdekes vita tárgya lehetne,²⁰ de ebben a diskurzusban ez a kérdés tudomásom szerint nem merült fel. Képtelen vállalkozás volt továbbá annak bizonyítási kísérlete is, hogy lényegében nincs semmi különbség az írott és az íratlan alkotmányok között, mert „csak egyféle alkotmány van”. Az alkotmányok alapvető formai eltérése ugyanis aszerint, hogy az egyes jogrendszerekben mit tekintenek alkotmánynak, ténykérdés. Ezt lehet ugyan minősíteni, de tagadni nem érdemes. Ugyancsak megkérdőjelezhető az értelme annak a vitamódszernek, amely egy alapvetően alkotmányjogi vitában szociológiai vagy történeti érveket használ, mint például, hogy az alkotmány tartalmát a kodifikált alkotmányon kívüli normák is befolyásolhatják (íratlan szokások például).²¹ Lehet persze azt mondani, hogy a diskurzus az alkotmányjo-

¹⁹ A kötet egyik szerzője, Szabó István más helyeken hasonlóan érvelt. Lásd SZABÓ István: „Az ősi alkotmány. Történeti előzmények” in CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei* (Budapest: Pázmány Press 2020) 113–114. és Uő.: „A Szent Korona és az államforma” in PERES Zsuzsanna – BATHÓ Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére. Labor est etiam ipse voluptas* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó 2021).

²⁰ Például azért, mert nyilván magyarázatra szorulna, hogy miért kodifikálta alkotmányát az államok döntő többsége, hiszen a 18. század vége előtt fogalmilag az összes, akkor létező államnak íratlan, történeti alkotmánya volt, fordított eset (amikor is egy országnak korábban már volt írott alkotmánya, de azt valamiféle íratlan, történeti alkotmánnyal váltotta fel) viszont nem ismert.

²¹ Pócza ugyanebbe a hibába esik, amikor egy, a szokásjog történeti, filozófiai és morális vonatkozásait, valamint jogtörténeti és a nemzetközi jogban az angolszász jogrendszerekben játszott sze-

gon túlmutat, vagy hogy az alkotmány legalább annyira politikai, mint amennyire jogi kategória, csak hogy a történeti alkotmányt nem (csak) a politikai narratíva részévé tették, feltámasztásának kísérlete nem morális igényként vagy társadalmi szükségletként merült fel, hanem az az Alaptörvény részévé vált, s azt a jogi igényt támasztja, hogy az Alkotmánybíróság vegye figyelembe az alkotmányértelmezés során, s valamennyi állami szerv alkotmányos kötelezettsége az alkotmányos önzonosság védelme, ami pedig a történeti alkotmányon alapul. A történeti alkotmány újjáélesztési kísérletének azok a bírálói, akiket Pócza idéz, kritikájukat elsősorban az alkotmányjogi vonatkozásokra értették.

Pócza tanulmánya nem teljesíti azt, amit ígér: a történeti alkotmány felélesztése ellen ismert legfontosabb ellenvetések (a történeti alkotmány normativitása, jogforrási helye, pontos tartalma, illetve a tartalom megállapításának módja, alapelveinek a modern európai alkotmányosság értékeihez való viszonya) válasz nélkül maradnak. Az egyetlen biztos dolog, amit megtudhatunk belőle, hogy Pócza Kálmán erősen hisz abban, hogy a történeti alkotmány feltámasztása „nem lehetetlen”.

Ebben a hitében osztozik szerkesztőtársa, Hörcher Ferenc is, akivel közösen jegyzik a kötet zárótanulmányát. A szerzők őszintesége méltánylandó: világosan kifejtik ugyanis, hogy bár érdekesek és fontosak a történeti alkotmány eszméjének történeti vonatkozásai, de azért mégiscsak a „jelenlegi alkotmányos berendezkedés esetleges átrendeződésének esélyeire is” ki kell térni, s az egész vállalkozás lényege annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy lehet-e ma „történeti alkotmányosságról” beszélni Magyarországon. Az is a szerzők érdeme, hogy véleményük alátámasztására ezúttal pozitív érveket is igyekeznek felhozni, vagyis arra is választ adni, hogy mi értelme lehet egyáltalán a történeti alkotmány felélesztésének. Ennek előnyét elsősorban abban látják, hogy a történeti alkotmány a „poszttraumás”, „elveszett” politikai közösség összetartozástudatát növelhetné, azaz valamifajta identitásképző funkciót tölthetne be. S bár nem hallgatják el a historizáló Alaptörvénnyel szemben tapasztalható ellenérzéseket a nem jobboldali szavazók, és általában az Orbán-kormány kritikusai részéről (bár ennek az összefüggésnek a háttere homályban marad), még-

repét tárgyaló tanulmánykötet alapján azt állítja, hogy „nincs éles határvonal az írott jogszabályok és az íratlan konvenciók között, még azok kikényszeríthetősége szempontjából sem”. Ezzel szemben még a szokásjognak legnagyobb jelentőséget tulajdonító Egyesült Királyság jogrendszerében sem kényszeríthetők ki az alkotmányos konvenciók bíróság előtt, ahogy azt a brit Legfelső Bíróság legutóbb a Brexit kapcsán, az ún. Miller I-ügyben kifejezetten is kimondta. Lásd *R (Miller) v Secretary of State for Exiting the European Union* [2017] UKSC 5. A bíróság amúgy csak a korábbi, állandó gyakorlatot erősítette meg. A konvenciók és szokások alkotmányos jellegéről szóló óriási szakirodalomból lásd például Geoffrey MARSHALL: *Constitutional Conventions: The Rules and Forms of Political Accountability* Oxford: Oxford University Press 1987); Tom MULLEN: „The Brexit Case and Constitutional Conventions” *The Edinburgh Law Review* 2017/3. 442–447., <https://doi.org/10.3366/elr.2017.0442>; Léonid SIROTA: „Towards a jurisprudence of constitutional conventions” *Oxford University Commonwealth Law Journal* 2011/1. 29–51., <https://doi.org/10.5235/147293411797394397>; Brian GALLIGAN – Scott BRENTON (szerk.): *Constitutional conventions in Westminster systems: controversies, changes and challenges* (Cambridge: Cambridge University Press 2015) <https://doi.org/10.1017/CBO9781316178560>; Joseph JACONELLI: „Do Constitutional Conventions Bind?” *Cambridge Law Journal* 2005/1. 149–176., <https://doi.org/10.1017/s0008197305006823>.

is úgy gondolják, hogy csak közép- és hosszú távon dől majd el, hogy ezt a funkciót az Alaptörvény – a történeti alkotmány feltámasztásával – elérheti-e. Azt persze nem tudhatjuk, hogy e remény megvalósul-e a távoli jövőben; mindenesetre ennek esélyei most csekélynek látszanak, ahhoz mindenképpen kevésnek, hogy a történeti alkotmány felélesztésének hasznosságát igazolják.

Bár a kötetnek három szerkesztője is van, azon túl, hogy a könyv helyet adjon a történeti alkotmány feltámasztását igazolni igyekvő írásoknak, illetve hogy minden nagyobb történeti korszakról szerepeljen benne egy fejezet, nehéz felismerni bármilyen átgondolt koncepciót. Az egyes korok teljesen eltérő módszerekkel kerülnek tárgyalásra, a tanulmánykötet esszészzerű (Hörcher) és eszmetörténeti értekezések (Szijártó, Cieger), valódi jogtörténeti fejezet (Szabó) és politikai pamfletek (Pócza, Hörcher-Pócza) gyűjteménye. Ez önmagában nem is lenne feltétlenül probléma, ha a bevezető tanulmány az egész vállalkozás célját nem a történeti alkotmány kialakulásának és a magyar politikai életbe való beágyazódásának időrendben való, azaz rendszeres bemutatásában határozta volna meg. A kötetben szereplő tanulmányok egy része (pl. Szijártó vagy Cieger tanulmánya) eredetileg valószínűleg nem e gyűjtemény számára íródott, vagy ha mégis, akkor a szerzők alighanem csak annyi szerkesztői instrukciót kaptak, hogy írásuk az adott korról szóljon – bármi legyen is azok tartalma. Az egyes fejezetek továbbá nincsenek összeillesztve (például Ürményi József, királyi személynök alsóházi beszédét, amely megnyitotta az 1790-es országgyűlést, két tanulmány is részletesen bemutatja), és nem tudni, hogy miért csak Philip Barker fejezetében szerepel néhány (a szöveghez kevésbé passzoló) illusztráció. A szerkesztés felületességét mutatják a vélhetően angol eredeti szövegek pontatlan fordításai, mint amelyek „császárként” utalnak a királyra, „törvénykezésnek” nevezik a törvényhozást, de említeni lehet azt a téves megfogalmazást is, amely szerint az első világháború után Magyarország „kiszakadt a Habsburg Birodalomból”.²²

A kötet egészének áttekintése után nehéz szabadulni attól a gondolattól, hogy az egész vállalkozás lényege az utolsó két tanulmányban foglalt ambíció – a történeti alkotmány újjáélesztésének igazolása – tudományos alátámasztása volt. Ugyanakkor

²² Hasonló problémával küzdött már a kötet eredeti, angol nyelvű változata is. Abban az angol olvasó számára érthetőbb, de pontatlan fogalmakkal jelöltek egyes magyar alkotmányos intézményeket: az ispánokat, főispánokat „sheriffek”-nek fordították, akiket a „korona” nevezett ki, a nádorra pedig – hibásan – az „első miniszter” megjelölést használták. Az angol változat továbbá az „ország” és a „korona” közti küzdelmekre utalt, ami a magyar közjogi viszonyok tekintetében nem értelmezhető, minthogy ebben a kontextusban az ország csupán az idegen uralkodóval állítható szembe, a mindkettőt megtestesítő „koronával” azonban nem – szemben az angol, majd brit viszonyokkal, ahol a koronaeszmére sokkal inkább igaz volt a király személyének Kantorowicz-féle megkettőzése a király fizikai valóságára, illetve az állandó királyi tisztségre (vagyis a „koronára”), mint a magyar Szent Korona-tan sajátos tárgyi fetisizálása. Az előző felfogáshoz lásd Ernst H. KANTOROWICZ: *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology* (Princeton: Princeton University Press 1997); valamint Frederick W. MAITLAND: „The Crown as Corporation” című tanulmányát a műveiből összeállított *State, Trust and Corporation* (szerk. David RUNCIMAN – Magnus RYAN, Cambridge: Cambridge University Press 2012, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511810435>) című kötetben, míg az utóbbihoz például TIMON Ákos: *A Szent Korona és a koronázás közjogi jelentősége* (Budapest 1907), MOLNÁR Kálmán: *A szent korona-tan kifejlődése és jelentősége* (Pécs 1927), valamint ECKHART Ferenc: *A szentkorona-eszme története* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 1941).

nem biztos, hogy a kötet minden közreműködője tisztában volt ezzel a vélhető céllal – legalábbis néhány szerző biztosan nem egy központi elváráshoz kívánt igazodni. Kétségtelen továbbá, hogy ez a könyv nem része a hazai közéletet elárasztó politikai propagandának, s még a nyilvánvalóan vagy vélhetően apologetikus célzatú fejezetek sem agitatív, hanem érvelő stílusban íródtak egy egyébként legitim politikai igény védelmében, illetve alátámasztására.

Mégis kérdéses, hogy célszerű-e a szakmai-tudományos, illetve a politikai meggyőződések ilyen kombinálása, mert, ahogy e kötet több fejezete is mutatja, könnyű átcsúszni politikai hitek apologetikájába, ami aligha tartozik a tudományos kutatás funkciói közé.